

A SZEMÉLYES NÉVMÁSOK BIRTOKOS NÉVMÁSI HASZNÁLATA

A KÖZÉPSŐ-OBÍ SZÖLKUP NYELVJÁRÁSBAN

JANURIK TAMÁS

1. A szölkup nyelvészeti kutatásokat összegező leíró nyelvtani vázlatok és áttekintések /CASTRÉN 1854; CASTRÉN-LEHTISALO 1960; PROKOFJEV 1931, 1935 és 1937; COLLINDER 1957; PROKOFJEVA 1966; HAJDÚ 1968/ vagy egyáltalán nem, vagy csak futólagosan érintve tértek ki a birtoklást kifejező nyelvtani eszközök mondattani szerepének kérdéseire. E kérdéskör vizsgálatának elégtelensége összefüggésben van azzal a sajnálatos ténnyel, hogy a szölkup nyelv mondattani jelenségei általában még jórészt feltáratlanok. Nehezítette az ez irányú vizsgálódásokat az is, hogy egészen a legutóbbi időkig csupán a tazi nyelvjárásból állt a kutatók rendelkezésére megfelelő mennyiségű hiteles szöveganyag. Annál örvedetesebb viszont, hogy - az időközben elhunyt A.P.DUL'ZON tomszki professzor kezdeményezése nyomán - a szölkup nyelv kutatásának Novoszibirszkben A.I.KUZ'MINA, Tomszokban E.G.BEKKER, Ju.A.MOREV és mások munkásságával olyan új bázisai létesültek, amelyek elsősorban éppen a kevésbé ismert középső és déli nyelvjárásterületekhez tartozó nyelvjárások tanulmányozására specializálódtak. A sorozatos szövegközléseket¹ követően az utóbbi időben több tucat nyelvészeti tárgyú cikk megjelentetése is jelzi a kutatómunka méreteit és intenzitását.²

2. Erre a tomszki-novoszibirszki gyűjtésű újabb szölkup szöveganyagra támaszkodva e munkámban a személyes névmások birtokos névmási szerepkörben való jelentkezését és funkcionálását vizsgálom a szölkup nyelv déli nyelvjárás-területéhez tartozó - CASTRÉN és DONNER nyomán általam

is középső-obinak nevezett - Kolpaševo környéki nyelvjárásában. E nyelvi jelenség vizsgálatát az teszi különösen érdekessé és izgalmassá, hogy e nyelvjárásban /és hasonlóan a középső és déli nyelvjárásterületekhez tartozó más nyelvjárásokban is/ a lakosság fokozatos kétnyelvűvé válása következtében a birtokviszony kifejezésének a szőlőkup nyelvre jellemző hagyományos formái mellett olyan új eszközei is kezdenek kialakulni, amelyek sajátos belső nyelvi fejlődés eredményeként az orosz *y* prepozícióval konstruált "*у меня живот болит*" stb. típusú birtokos szerkezetek mintájára keletkeztek, s az orosz nyelv igen intenzív hatásáról tanúskodnak.

3. A birtokviszony kifejezésére a szőlőkupban valamenyi nyelvjárásra kiterjedő általános érvényűséggel vagy a birtokszónak a birtokos személyére és számára utaló szuffixummal /egyszerű vagy esetragokkal kombinált komplex birtokos szemlyjelekkel/ történő toldalékolása, vagy a birtokosszónak genitivusi esetraggal való ellátása, esetleg mindkettő együttes alkalmazása szolgál /CASTRÉN 1854. 304-325; CASTRÉN-LEHTISALO 1960. 152-168, 329-330; PROKOFJEV 1931. 294-296, 1935. 38-41 és 1937. 103-106; COLLINDER 1957. 462-463; PROKOFJEVA 1966. 399-402; HAJDÚ 1968. 138-140/.

A személyes névmási birtokosszóként /birtokos névmási funkcióban/ a voltaképpen köznyelvi normaként elfogadott, тази nyelvjáráson alapuló standardizált szőlőkup nyelvben a személyes névmásoknak a névszói birtokosszók toldalékolásához hasonlóan szintén genitivusi /1. és 2. személyben \emptyset , 3. személyben - /- esetraggal ellátott alakjai használatosak.

Például:

Sg.1.	<i>man</i>	<i>loqam</i>	'az én rókám'
2.	<i>tan</i>	<i>loqal</i>	'a te rókád'
3.	<i>tep̄jn</i>	<i>loqat</i>	'az ő rókája'
Du.1.	<i>mē</i>	<i>loqam̄j</i>	'a mi/2/ rókánk'
2.	<i>tē</i>	<i>loqal̄j</i>	'a ti/2/ rókátok'
3.	<i>tep̄q̄jn</i>	<i>loqat̄j</i>	'az ő/2/ rókájuk'
Pl.1.	<i>mē</i>	<i>loqam̄t</i>	'a mi rókánk'
2.	<i>tē</i>	<i>loqal̄t</i>	'a ti rókátok'
3.	<i>tep̄t̄jn</i>	<i>loqat̄t</i>	'az ő rókájuk'

4. A középső-obi nyelvjárásba tartozó novoszond/o/ro-voi szölkup nyelvben /az A.I.KUZ'MINA által lejegyzett - M.P.PEDUGINA szölkup asszonytól származó - szövegekben és mesékben³: együttvéve mintegy 8000 szövegszót tartalmazó nyelvi anyagban/ a birtokos névmási helyzetben álló személyes névmások között, a morfológiailag a tazi alakokkal azonos *ман, тан, табын* stb. névmásformák mellett: *маннани, таннани, табыннани* stb. /= a személyes névmás genitívusi alakja + *нан* locativus rág + *и* melléknévképző szerkezetű/ alakulatok is találhatók. E nyelvi jelenségre a szölkup nyelv kutatói közül eddig még senki nem figyelt fel.

A kétféle birtokos névmási képződmény közül nyilvánvalóan az egyszerűbb szerkezetű *ман, тан, табын* stb. alakok az eredetibbek. A *маннани, таннани, табыннани* stb. formák kialakulásához ugyanis előzetesen a *маннан, таннан, табыннан* stb. alakú, eredetileg locativusi-ablatívusi értékű határozói funkciót betöltő formációk olyan funkcióátértékelődésére volt szükség, melynek során e határozóragos névmások szórendi elhelyezkedésük, illetőleg a mondat logikai, szemantikai s ezzel együtt hangsúlyozási viszonyainak eltolódása folytán potenciálisan kettős értékűvé váltak: mondatbeli funkciójukat illetően egyaránt betölthették az állítmányhoz kapcsolódó határozói, illetve más

/az állítmánynak alárendelt/ mondatrészhez kapcsolódó birtokos je' ői alárendelt tag szerepét. A -нан esetraggal ellátott, de jelzőként ragtalan melléknév helyén álló névmások a nyelvi tartalom és forma ellentétének feloldására - a hasonló helyzetekben a szölkupban gyakran használt -и melléknévképző segítségével - szófajilag is /birtokos névmási/ melléknévvé alakultak. A vizsgált nyelvi anyagban az átértékelődés e diakron nyelvi folyamatának egyes állomásait reprezentáló formák és funkciók szimultán jelenségekként, együttélésükben mutathatók ki.

5. А ман, тан, табын stb. genitivusi formák mondaton belüli szerepüket tekintve alanyi, tárgyi vagy határozói mondatrészek birtokos jelzőiként fordulnak elő. Pl.:

P.1. ман пу: ковын пас'единг /KS 150/ 'у меня железная кожа лопнула' '[az] én kő-bőröm elpattant'.⁴

P.2. па:се пожоуженжит ман улавым /KS 136/ 'мою голову потом колыёт' 'késsel elvágja [az] én fejemet.'

ман си:д'ауынг со:женг /KS 148/ 'моему сердцу легче' '[az] én szívemnek jó van'.

A vizsgált nyelvi anyagban a ман, тан, табын stb. névmási birtokosszókhoz tartozó birtokszók zömükben Px-szel ellátott testrésznevek vagy rokonságnevek, Px nélküli /élettelen dolgokat jelölő/ birtokszók csak elvértve találhatók közöttük. Pl.:

P.4. үнггэджимбык табын ма:т парокын /KS 138/ 'послушай у неё на крыше' 'hallgatózz [az] ő háza tetején'. Az ilyen fajta, Px nélküli, birtokviszony szempontjából jelöletlen birtokszók azonban csak a 3. személyű, azaz -н genitivusraggal jelölt személyes névmási birtokosszókkal együtt fordulhatnak elő.

6. А маннан, таннан, табыннан stb. névmásformák személyes névmás +н genitivusrag +нан ragmorfémává alakult névutó szerkezetűek. А нан /tazi nān(ĭ), nān(ĭ)/ névutó rokon nyelvi megfelelései alapján eredetileg locativusi

értékű lehetett. A nyenyecben a *nā-* névutócsaládnak dativusi, locativusi, ablativusi és prosecutivusi értékű ragos alakjai: *nā?*, *nāna*, *nād*, *nāmna* egyaránt léteznek /HAJDÚ 1968. 56/. Hasonlóképpen az "iránynégyességet" jelölő négyféle ragos alak az enyecben: *ne*, *nene*, *nero*, *ne'one* /CASTRÉN 1855. 583/ és a nganaszban: *nān*, *nanu*, *nata*, *namanu* /CASTRÉN 1855. 582/ is megtalálható. A szőlőkupban viszont e névutónak csak egyetlen, csupán a nyenyec *nāna*, enyec *nene*, nganaszban *nanu* locativusi értékű alakokkal összevethető képvisellete használatos.

A szamojéd nyelvek mai locativus ragjainak összamojéd előzménye **-kana*, az ablativus ragoké **-kata* lehetett /HAJDÚ 1963. 7/. Minthogy azonban a szőlőkupból e hajdan bizonyára megvolt ablativus rag kiveszett, funkcióját a PS **-kana* > szőlőkup **-qini* locativus rag vette át. A szőlőkupban ugyanakkor másodlagosan kialakult egyes határozói viszonyok jelölésében az élők /genus animatum/ és az élettelenek /genus inanimum/ kategóriájának megkülönböztetése is, a locativusi-ablativusi esetekben éppen a *nāni* névutó segítségével:

Loc-Abl. Genus Inanimum	<i>*-qini</i>
Loc-Abl. Genus Animatum	gen.rag + <i>*nāni</i> névutó

A locativusi és ablativusi funkciók másodlagos formai megkülönböztetése azonban mind az északi /tazi, turuchani/, mind a középső-déli nyelvjárásokban az utóbbi százszázötven év folyamán - eltérő időben és eltérő nyelvi eszközökkel - egyaránt megvalósult. CASTRÉN feljegyzései szerint a 19. század közepén a loc.-abl. még valamennyi szőlőkup nyelvjárásban általában egybeesett, a tazi nyelvjárásban azonban az élő kategóriában már megfigyelhető volt a kétféle funkció bizonyos formái elkülönülése is: a *-nan*

végződés csak az élőlények ablativusát fejezte ki, locativusi szerepben pedig ugyanebben a kategóriában gyakori volt a *magan*, *meagan* névutó, ill. ritkábban az *igean* névutó is előfordult /CASTRÉN-LEHTISALO 1960 117-151, 142, 238-239; HAJDÚ 1963. 6/ PROKOFJEV nyelvtanai szerint mintegy száz évvel később a tazi nyelvjárásban a locativusi és ablativusi funkció már mindkét kategóriában élesen elkülönül egymástól:

tazi nyelvjárás	Genus Inanimatum	Genus Animatum
Locativus	-qit/-qin	gen + mīqit/mīqin névutó
Ablativus	-qini	gen + nān(i)-nān(i) névutó

/PROKOFJEV 1931. 94, 1935. 31, 33 és 1937. 102; HAJDÚ 1963. 7/

A középső-obi nyelvjárásban a locativus és ablativus közötti különbségtétel CASTRÉNNál még mindkét kategóriában ismeretlen volt. GRIGOROVSZKIJ 1879-ben kiadott, a középső-obihoz igen közel álló nyelvezetű, nagyrészt oroszról fordított egyházi és népmesei szövegeket tartalmazó szövegkup *Abécéskönyvében* /GRIGOROVSZKIJ 1879/ azonban már a locativusi értékű -кынъ/-гынъ és -нанъ végződésű alakok: нун маткынъ /i.m. 22/ 'в Церкви' 'Isten Házában'; таннанъ сидегынъ /i.m. 22/ 'у тебя в сердце' 'a te szívedben' /tkp. 'nálad szívedben'/; stb. mellett, ablativusi értékben következetesen csak -кынто, -кындо, -гындо, -гундо, ill. -нандо végződésűek: весь сидегындо /i.m. 21/ 'отъ всего сердца' 'teljes szívből'; табынандо мадырыкъ /i.m. 21/ 'проси отъ Него' 'kérld Tőle'; stb. találhatók. Jóllehet az *Abécéskönyv* nyelve erősen standardizált, normatív jellegű, az ablativusi funkció ilyen világos formái elkülönítése mindenképpen utal a nyelvben már potenciálisan

meglévő lehetőségeire. Az ablativus ragok **-то, -до** eleme valószínűleg azonos a **то, тō** távolodást jelentő szölkup igei prefixummal /vö. ERDÉLYI 1969. 269-270/, és ez feltehetően a tazi *mannāni to kuralsa* 'tőlem elfutott' /i.m. 124/ típusú mondatokhoz hasonló szerkezetű déli szölkup mondatokban értékelődhetett át a mondathangsúlyozási viszonyok "маннан то куралс ← маннан то куралс"-szerű eltolódása révén, majd a **-нан** esetraghoz agglutinálódva az ablativusi funkciót jelölő ragelemmé. MAKARIJ moszkvai metropolita 1900-ban kiadott szölkup nyelvű misszionárius könyvében /MAKARIJ 1900/ a normatív jellegű nyelvtani pontosságra való törekvés folytán a **то** elem már olykor reduplikált formában: az ablativus rag elemeként és igei prefixumként is használatos: на грѣхно Ном кунанто токванымпа /i.m.5/ 'за грѣхи Богъ отъ челоувѣка отвратился' 'eme bűn miatt Isten [az] embertől elfordult'; Ном маннымбат, кула табыннанто тогваннат /i.m.6/ 'Богъ увидѣлъ, что люди от Него отступили' 'Isten látta, [hogya] emberek tőle eltávoztak'; табылам коштымнанто тоику кыкелымба /i.m.8/ 'Ихъ отъ зла избавить восхотѣлъ' 'őket [a] rossztól megszabadítani akarta'.

Mai szölkup nyelvjárási szövegek alapján KUZ'MINA is kimutatta az Ob menti nyelvjárásokban /Novoszondrovo, Ivan-kino, Laszkino/ e kétféle funkció ilyen formai elkülönülését /KUZ'MINA 1969. 75/.

A morféma-variánsok rendkívüli sokféleségének alaprendszere:

Кözépső-obi nyelvjárás	Genus Inanimum	Genus Animatum
Locativus	-кын	-нан
Ablativus	-кынто	-нанто

7. A vizsgált nyelvi anyagban ez a formai elkülönülés mégsem ennyire egyértelmű. A **-нан** esetraggal ellátott személyes névmások között is előfordulnak határozottan ablativusi értékűek, illetve olyanok, amelyek esetében a locati-

vusi vagy ablativusi funkció nem dönthető el egyértelműen:

P.5. тап маннан ку:нанг /DM 322/ 'он от меня убежал'
'ő tőlem elfutott'.

P.6. тан манан согън'ант /ST 14/ 'ты у меня спрашиваешь' 'te tőlem /nálam?/ kérdezed'.

P.7. ман кыганг костьку танан /ST 15/ 'я хочу узнать у тебя' 'én akarom megtudni tőled /nálad?/'.

P.8. ман табыннан и:ов /DM 322/ 'я у ней забрал'
'én tőle /nálá?/ elvettem'.

A -нан esetrag kizárólagos locativus ragként való kicsapódása tehát még korántsem véglegesen lezárult folyamat. Határozottan locativusi értékűek viszont:

P.9. тан кай табынан езант /KS 150/ 'а ты чего у ней была' 'te hogyan nála voltál'.

P.10. ни дзинг менан о:л'инкват /ST 11/ 'у нас так хоронят' 'nálunk így temetnek'.

A -нанто esetragos alakok azonban mindenesetben ablativusi értékűek, mégha olykor ez nem is közvetlenül jut kifejezésre, mint pl. a mellénevek és számnevek középfokát kifejező hasonló határozói szerkezetekben:

P.11. тан бол'ша мананто кваннал суръм /KS 150/ 'ты больше меня добыла зверьков' 'te többet mint én /tkp. többet tőlem/ szereztél vadat'.

8. A P.5.-P.10. példamondatokban a személyes névmások -нан esetragos alakjai az állítmánynak alárendelt, határozói viszonyt jelölő bővítmények, a birtoklás kifejezéséhez nincsen közük. Ezzel szemben a "valakinél levés" fogalmát a "birtoklás valaki által" fogalmával kapcsolják össze azok a locativus possessoris⁵ értékű -нан ragos névmásalakok, amelyeknek habeo-s szerkezetre utaló funkciójuk van:

P.12. маннан оккыр и:в /DM 321/ 'у менч один сын'
'nálam /nekem/ egy fiam [van]'.

P.13. танан кай кум језан ал'и ло:в к'елигоуън /KS 148/ 'у тебя чего в кузове, человек был или чѣрт' 'nálad /neked/ miféle ember volt vagy szellem [a] kosárban'.

P.14. табыннан на: нэйкумнан оккыр и:т /DM 321/
'у ней, у этой женщины, один сын' 'nála /neki/,
ennél az asszonynál /ennek az asszonynak/, egy
fia [van]'.
P.15. хот' тапст'ауьннан т'ангватт ил'мадлауь /ST 16/
'хотя у них нет ещё детей маленьких' 'bár ná-
luk /nekik kettejüknek/ nincsenek kisgyere-
keik'.

A locativusi és a birtoklást kifejező /possessivusi/ funkciók összekapcsolására, majd a határozói bővítmény birtokos jelzővé való átértékelődésére elsősorban mégis az olyan mondattípusok adnak lehetőséget, amelyekben a határozóragos névmás szórendi elhelyezkedése folytán szorosabb kapcsolatba kerül a birtoklás tárgyát képező alanyi, tárgyi, vagy határozói szerepű birtokszóval: közvetlenül követi, illetve közvetlenül vagy esetleg más mondatrész közbeékelődésével megelőzi azt. Az ilyesfajta mondatok olyan átmeneti stádiumot képviselnek, melyekben a határozóragos személyes névmások funkciója már kétféleképpen is értelmezhető:

P.16. пажалый манан твегунто сүтпди /ST 11/ 'ку-
женьки у меня из бересты сшиты' 'a kosarak -
nálam nyírkéregből varrottak', vagy 'a kosarak
nálam /tkp. nálam lévő kosarak/ nyírkéregből
varrottak'.

P.17. манан кула котч'инг јеват /ST 12/ 'у меня людей
много' 'nálam-emberek - sokan vannak', vagy
'nálam emberek /tkp. enyém emberek/ - sokan van-
nak'.

P.18. манан т'е:л'д'ел емнеу чобурно палд'ис /ST 15/
'у меня вчера зять ходил за ягодой' 'nálam teg-
nap -[a] vejem - bogyóért ment', vagy 'nálam -
tegnap -[a] vejem /tkp. nekem a vejem/ bogyóért
ment'.

A birtokviszony kifejeződése azokban a mondatokban a legpregnansabb, amelyekben a -нан ragos személyes névmás közvetlenül /a birtokos jelző helyén állva/ előzi meg a birtoklás tényére más eszközzel is utaló /a személyes névmással azonos számú és személyű birtokos személyjellel ellátott/ birtokszót:

- P.19. манан перг'еу г'узынг /ST 11/ 'у меня живо
болит' 'nálam - *havam*- fáj', vagy 'ndlam *havam*-
fáj'.
- P.20. танан сид'ел крепканенг /ST 16/ 'у тебя сердце
крепкое значит' 'nálad -*szíved*- erős', vagy
'ndlad *szíved* - erős'.
- P.21. табынан паят со:т'ка, со:т'ка нәйкум /DM 323/
'у него жена хорошая -хорошая женщина' 'нала -
felesége - nagyon jó asszony', vagy 'ndla
felesége - nagyon jó asszony'.
- P.22. манан т'еу т'а:нггван /ST 11/ 'у меня памяти нет'
'nálam - *eszem* - hiányzik', vagy 'ndlam *eszem* -
hiányzik'.

A személyes névmások ezekben a mondatokban, a birtokos jelző szerepét átvéve, eredeti határozói funkciójukat tulajdonképpen elveszítik, és a funkcióját vesztett -нан esetraggal oszthatatlan egészlet alkotva, jelzői szerepkörükből adódóan lényegében nominativusi értékű /0 ragos/ alakokká módosulnak.

9. A középső-obi nyelvjárásban az ilyen, alkalmilag /birtokos névmási/ melléknévi jellegűvé vált -нан ragos személyes névmások az -и melléknévképző felvételével továbbfejlődnek tényleges melléknévi alakokká. A középső-déli -и, и-тази szölkup -л' melléknévképző igen sokrétű feladatot lát el. Elsősorban ragtalan alakokká. A középső-déli -и, -и, тази szölkup -л' melléknévképző igen sokrétű feladatot lát el. Elsősorban ragtalan alakban /nominativusban/ álló főnevekből képez melléknevet, de locativus ragos alakokhoz is hozzájárulhat: pl. тази *antoqil* 'a csónakban levő' /tkp. 'csónakbani' / < :*antoqit* 'a csónakban'

/HAJDÚ 1968. 141/; үткыль лōз 'водяной черт' 'vízi /tkp. vízbeni/ szellem' /TEREŠČENKO 1973. 228/; stb. Igen gyakran az egyébként is birtokviszonyt jelölő szerkezetekben a birtokosszóhoz járulhat, különösen akkor, ha a genitívusban álló birtokosszó más összefüggésben maga is birtokos személyjellel /Gen + Px komplex morfémaival/ ellátott birtokszó: pl. *āsandył' māt* 'your father's tent' 'az apádnak a háza' /tkp. 'apádéi ház'/, ahol lényegében a birtokos jelzői funkciót minőségjelző látja el /COLLINDER 1957. 462/.⁶ Az -и melléknévképző hasonló használata a vizsgált nyelvi anyagban is kimutatható: pl. *күт'ен сомма, нат'ен со:ммай по:* /KS 132/ 'где была ступа, там и пест' 'ahol [a] mozsár, ott [a] mozsárnak [a] fája' /tkp. 'mozsári fa'/; *тү:ле медәд'ин. андоги тибекүни* /DM 326/ 'прибежал к тому мужику, который в лодке сидит' 'jővén megérkezik a csónakos /tkp. 'csónakbani'/ férfihoz'; stb.

10. A маннани, таннани, табыннани stb. alakú személyes névmások mondattani szerepüket tekintve már kifejezetten csak birtokos jelzőként értelmezhetők. Előfordulhatnak birtokos személyjellel ellátott birtokszók /főként testrész- és rokonságnevek/ előtt is: ilyen helyzetekben valószínűleg a birtokos személyének hangsúlyozása a legfőbb funkciójuk.

- P.23. тау манани емнев /ST 16/ 'это мой зять' 'ez [az] én vejem'.
- P.24. ман танани нан'амт тунл'е ас тунвов /KS 144/ 'я твою сестру знать не знаю' 'én [a] te nővéreDET ismerni nem ismerem'.
- P.25. на каршокам ме:га тассыт маннани еве:в /ST 14/ 'этот горшок мне дала моя мать' 'ezt [a] korsót nekem adta [az] én anyám'.
- P.26. ман танани нагырламыт ас и:нжау /ST 11/ 'я твои записи не возьму' 'én [a] te írásaidat nem veszem el'.

Azokban a mondatokban viszont, amelyekben a birtokszón nem jelenik meg semmiféle birtokos személyjel, a birtokos névmásként álló személyes névmás válik a birtokviszony egyedüli kifejezőeszközzévé.

P.27. манани тедомъла тега ас к'ер'ер'еват /ST 11/
'мои вещи тебе не нужны' '[az] én dolgaim ne-
ked nem kelleneek.'

P.28 менани мадъм кагылдженжит улгос'е /ST 13/
'нашу избу своротит льдом' '[a] mi házunkat
elsodorja [a] jéggel'.

Ezekben a névmási alakzatokban a -нани toldalékegyüttes voltaképpen már egyfajta birtokos névmásképzővé vált. A személyes névmások alkalmi, birtokos névmást helyettesítő használata itt állandósul, és formailag is határozottan elkülönül a locativusi, ill. a még kettős értékű locativusi-possessivusi névmásalakoktól:

P.29. менан тавт'ен, менани чо:чогон, така а ўт
варуьч'ка /ST 13/ 'у нас здесь, по нашим мес-
там, такая вода большая' 'nálunk itt, [a] mi
földünkön olyan nagy a víz'

P.30. табынан нашая комде, табынани ма:дъм на:гурынг
ко алджику асс миденджит /DM 324/ 'у него
столько денег, что его избу три раза обвести
[кругом] не хватит' 'nála /neki/ annyi [a] pénz,
[az] ő házat háromszor megkerülni nem jut.'

A birtokviszony kifejezésének ez merőben új módja a szőlőkupban. A szőlőkup nyelvben általánosan használt morfológiai /birtokos személyjeles/, szintaktikai-morfológiai /genitivusi alakban álló személyes névmási birtokos jelzős, birtokos személyjeles/, illetve pusztán szintaktikai /genitivusban álló névszói vagy 3. személyű személyes névmási birtokos jelzős/ kifejezési módoktól /vö. KUZ'MINA 1973/ abban különbözik, hogy az orosz nyelvi hatásra létrejött birtokos névmási melléknévi alakulatok morfológi-

ai megformáltságán túl semmiféle birtokviszonyra utaló eszközt nem alkalmaz: mind a birtokosszó, mind a birtokszó voltaképpen jelöletlen. A birtoklás tényét tehát itt már elsősorban a névmásformák szemantikai tartalma fejezi ki.

J E G Y Z E T E K

- ¹ DUL'ZON, A.P. *Sel'kupskie teksty*: Voprosy lingvistiki, Tomsk 1966, 11-17 és 25-30; DUL'ZON, A.P. *Ketskie skazki*, Tomsk 1966, 116-155; DUL'ZON A.P., *Sel'kupskie skazki*: Jazyki i toponimiija Sibiri I, Tomsk 1966, 96-158; KUZ'MINA, A.I., *Dialektologičeskie materialy po sel'kupskom jazyku*: Issledovanija po jazyku i fol'kloru. Vypusk II, Novosibirsk 1967, 267-329.
- ² Ld.: HAJDÚ P. A tomszki szamojéd kutatásokról: NyK 70 /1968/, 245-248, valamint a *Materialy konferencii "Enogenez narodov Severnoj Asii"*. Vypusk I, Novosibirsk 1969; Jazyki i toponimiija Sibirie IV, Tomsk 1971; V, uo. 1973; *Proischozhenie aborigenov Sibiri i ich jazykov*, Tomsk 1969 és 1973; *Voprosy sovetskogo finno-ugrovedenija*. Jazykoznanie, Saransk 1972; *Problemy etnogeneza narodov Sibiri i Dal'nego Vostoka*, Novosibirsk 1973; *Aktualnye problemy leksikologii i slovoobrazovanija*, Novosibirsk 1973. stb. tanulmánykötetekben megjelent szölkup nyelvészeti tárgyú közleményeket.
- ³ Szövegpublikációira vonatkozóan ld. a 4. sz. jegyzetet.
- ⁴ A példamondatokat a források eredeti hangjelölésével közlöm, azzal az egyszerűsítéssel, hogy a hangsúlyjeleket mindenütt elhagytam. A forráskiadványok rövidítéseinek feloldása:
ST = DUL'ZON A.P. *Sel'kupskie teksty*.
KS = DUL'ZON A.P. *Ketskie skazki*.
DM = KUZ'MINA A.T. *Dialektologičeskie materialy...*
- ⁵ Birtoklást kifejező locativus.
- ⁶ Az -l' egyéb funkcióról ld. HAJDÚ 1968. 136-137, 141-144.

I R O D A L O M

- CASTRÉN 1854 =CASTRÉN, M.A.: *Grammatik der samoje-
dischen Sprachen*. Herausgegeben von
A.SCHIEFNER, St. Petersburg 1854,
XXIV, 608 p.
- CASTRÉN 1855 =CASTRÉN, M.A. *Wörterverzeichnisse
aus den samojedischen Sprachen*.
Bearbeitet von A.SCHIEFNER, St. Pe-
tersburg 1855, XXXIV, 404 p.
- CASTRÉN-LEHTISALO 1960 =CASTRÉN, M.A.-T.V.LEHTISALO: *Samoje-
dische Sprachmaterialien*. Herausge-
geben von T.LEHTISALO: MSFOu 122
/1960/, 462 p.
- COLLINDER 1957 =COLLINDER, B.: *Survey of the Uralic
Languages*. Stockholm 1957, XVII, 536 p.
- ERDELYI 1969 =ERDELYI, I.: *Selkupisches Wörterver-
zeichnis*. Tas-Dialekt, Budapest 1969,
316 p.
- GRIGOROVSKIJ 1879 =GRIGOROVSKIJ, N.P.: *Azbuka sjussogoj
gulani*. Kazan' 1879, 49 p. /Facsimi-
le kiadása megjelent Szegeden a Stu-
dia Uralo-Altaica sorozat II. füze-
teként: *Die erste selkupische Bibel
aus dem Jahre 1879*. Eingeleitet von
P.HAJDÚ: StUA 2 /1973/, IX, 49 p./
- HAJDÚ 1963 =HAJDÚ, P.: *A selkup locativustól
és ablativustól a magyar visszaható
névműsig*: NéprNytud 7 /1963/, 5-18.
- HAJDÚ 1968 =HAJDÚ, P.: *Chrestomathia Samoiedica*.
Budapest 1968, 239 p.
- KUZ'MINA 1969 =KUZ'MINA, A.I.: *K voprosu o sklonenii
v sel'kupskom jazyke*: Proischozhenie
aborigehov Sibiri i ich jazykov.
Tomsk 1969, 74-76.
- KUZ'MINA 1973 =KUZ'MINA, A.I.: *K voprosu o kategorii
prítjazatel'nosti v sel'kupskom jazyke*:
Proischozhenie aborigenov Sibiri i
ich jazykov, Tomsk 1973, 68-70.
- MAKARIJ 1900 =E.[PISKOP]M.[AKARIJ]: *Besedy ob is-
tinnom Boge i istinnoj vere na narečii
obskich ostjakov*. Tomsk 1900, 28 p.

- PROKOFJEV 1931 =PROKOFJEV, G.N.: *Materialien zur Erforschung der ostjak-samojedischen Sprache. Die Tasovsche Mundart: Ungarische Jahrbücher 11 /1931/, 91-98, 293-297, 440-452.*
- PROKOFJEV 1935 =PROKOFJEV, G.N.: *Sel'kupskaja /ost-jako-samoedskaja/ grammatika: Leningrad 1935, 136 p.*
- PROKOFJEV 1937 =PROKOFJEV, G.N.: *Sel'kupskij /ost-jako-samoedskij/ jazyk: Jazyki i pis'mennost' narodov Svera I, Moskva-Leningrad 1937, 91-124.*
- PROKOFJEVA 1966 =PROKOFJEVA, E.D.: *Sel'kupskij jazyk: Jazyki narodov SSSR III. Finno-ugorskie i samodijskie jazyki, Moskva 1966, 396-415.*
- TEREŠČENKO 1973 =TEREŠČENKO, N.M.: *Sintaksis samodijskich jazykov, Prosta predlozhenie. Leningrad 1973, 324 p.*

DER POSSESSIVPRONOMINALE GEBRAUCH DER PERSONALPRONOMINA
IM MITTEL-OB-DIALEKT DES SÖLKUPISCHEN

von

TAMÁS JANURIK

Das Besitzverhältnis wird in der Tas-Dialekt des Sölkupischen auf mehrerlei Art ausgedrückt: 1. Besitzwort + Possessivsuffix, 2. besitzanzeigendes Attribut im Genitiv, 3. eine Kombination von 1-2: besitzanzeigendes Attribut im Genitiv + Besitzwort mit Possessivsuffix. In der Possessivpronominalen Funktion werden die Genitivformen der Personalpronomina /mit Ø oder -n/-t Suffixum/ gebraucht.

In der Nowosondorowo-Mundart des Mittel-Ob-Dialekts sind neben den Pronominalformen **ман, тан, табын**, usw., die morfolologisch mit den Formen des Tas-Dialekts übereinstimmen, auch die Formen **маннани, таннани, табыннани**, usw. /Genitivformen des Personalpronomens + **нан** Lokativendung + **и** Adjektivsuffix/ zu finden. Diese, den Besitz ausdrückenden neuen grammatischen Mittel sind infolge des jahrhundertelangen sehr intensiven russischen sprachlichen Einflusses, als Ergebnis einer komplizierten Entwicklung zustande gekommen und sind auf Grund der russischen Possessivfügungen mit der Präposition **у** /"у меня живот болит", usw./ zu erklären.

Zu ihrer Ausbildung war die frühere Funktionsumwertung der Pronomina **маннан, таннан, табыннан**, usw. nötig, die ursprünglich als lokativisch-ablativische Adverbien gebraucht wurden. Im Laufe dieses Prozesses sind diese Pronomina infolge ihrer Stellung im Satz, bzw. infolge der Verschiebung

der Betonungsverhältnisse des Satzes potentiell doppelwertig geworden: Einerseits konnten sie als Adverb zum Prädikat, andererseits aber als besitzanzeigendes Fürwort zu anderen Satzgliedern treten. Die mit dem -*nan* Suffix versehenen, aber als Attribut an Stelle der undeklinierten Adjektive stehenden Pronomina sind zur Auflösung des Gegensatzes zwischen dem sprachlichen Inhalt und der Form - mit Hilfe des im Sölkupischen vielgebrauchten Adjektivsuffixes -*n* /*Tas -il'*/ - auch wortartlich zu /possessivpronominalen/ Adjektiven geworden.

Im geprüften Sprachmaterial sind die die einzelnen Stadien der diachronen sprachlichen Prozesse der Umwertung repräsentierenden Formen und Funktionen als simultane Erscheinungen in ihrer Koexistenz nachzuweisen.

